

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecké fakulta

Katedra rozvojových studií

Lenka PAŽICKÁ

**ENVIRONMENTÁLNÍ UPRCHLÍCI –
PROBLEMATIKA PRÁVNÍ OCHRANY**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Agnieszka Zogata Kusz

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem zadanou bakalářskou práci vypracovala samostatně a veškeré použité zdroje jsem uvedla do seznamu.

V Olomouci 5. srpna 2010

Podpis

Touto cestou bych ráda poděkovala Mgr. et Mgr. Agnieszce Zogata Kusz za cenné rady a připomínky, které mi velmi pomáhaly při tvorbě této bakalářské práce.

Vysoká škola: Univerzita Palackého

Fakulta: Přírodovědecká

Katedra: Rozvojových studií

Školní rok: 2007/08

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

student

Lenka PAŽICKÁ

obor

Mezinárodní rozvojová studia

Název práce:

Environmentální uprchlíci - problematika právní ochrany

Environmental Refugees - Issue of Legal Protection

Zásady pro vypracování:

Cílem bakalářské práce je navrhnout definici environmentálního uprchlíka. Cestou k dosažení tohoto cíle je rozbor příčin environmentální migrace, srovnání situace environmentálního uprchlíka s uprchlíkem splňujícím podmínky definice Ženevské konvence z roku 1951 a analýza mezinárodní právní ochrany, které se (ne)dostává lidem migrujícím ze země z důvodů negativních změn životního prostředí.

Struktura práce:

1. Úvod
2. Vymezení základních pojmů a vznik problematiky
3. Příčiny environmentální migrace
4. Současný stav právní ochrany environmentálních uprchlíků
5. Analýza existujících definic environmentálního uprchlíka a návrh vlastní definice
6. Návrhy řešení mezinárodní právní ochrany environmentálních uprchlíků
7. Závěr
8. Shrnutí – summary, klíčová slova – key words (v českém a anglickém jazyce)
9. Seznam zdrojů

Bakalářská práce bude zpracována v těchto kontrolovaných etapách:

Zpracování kapitol 1 a 2 (říjen 2008)

Zpracování kapitol 3 a 4 (23. prosinec 2008)

Zpracování 5. kapitoly a formulace závěru (leden 2009)

Dokončení a odevzdání práce (duben 2009)

Rozsah grafických prací: text, grafy, mapy dle potřeby

Rozsah průvodní zprávy: 10 000–12 000 slov základního textu + práce včetně všech příloh v elektronické podobě

Seznam odborné literatury:

LOPEZ, Aurelie. *The Protection of Environmentally-Displaced Persons in International Law*. Irish Centre for Human Rights, Galway, 2006.

KEANE, David. *The Environmental Causes and Consequences of Migration: A Search for the Meaning of „Environmental Refugees“*. Georgetown International Environmental Law Review, Georgetown, 209-223 s., 2004.

STOJANOV, Robert. *Environmental Refugees – Introduction*. Geographice 38, 2004.

MCNAMARA, Karen Elizabeth. *The Politics of „Environmental Refuge“ Protection at the United Nations*. University of New South Wales, Sydney, 2006.

RENAUD, Fabrice, BOGARDI, Janos J., DUN, Olivia, WARNER, Koko. *How to Face Environmental Migration? Control, Adapt or Flee*. UNU-EHS, Bonn, 2007.

BOON, Emanuel. *Are Environmental Refugees Refused?* Vrije Universiteit Brussel, Brussels, 2004.

www.iom.int

www.unhcr.org

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. et. Mgr. Agnieszka Zogata Kusz

Datum zadání bakalářské práce: 15.5. 2008

Termín odevzdání bakalářské práce: 6.8. 2010

vedoucí katedry

vedoucí bakalářské práce

Obsah

Obsah:.....	6
Seznam použitých zkratk.....	8
Abstrakt	9
Klíčová slova: environmentální uprchlík, environmentální migrace, mezinárodní právní ochrana.....	9
Abstract	9
Keywords:.....	9
1. Úvod.....	10
2. Vznik problematiky a vymezení základních pojmů.....	12
2.1 Vznik a vývoj problematiky	12
2.2 Vymezení základních pojmů	13
2.2.1 Migrace	13
2.2.2 Migrant.....	14
2.2.3 Uprchlík	14
2.2.4 Azyl.....	15
2.2.5 Označení environmentálních uprchlíků v textu práce.....	15
3. Příčiny environmentální migrace	17
3.1 Typologie environmentálních příčin migrace.....	17
3.2 Ostatní příčiny environmentální migrace	19
4. Současný stav mezinárodní právní ochrany environmentálních uprchlíků.....	21
4.1 Mezinárodní právní ochrana uprchlíků.....	21
4.1.1 Úmluva OSN o právním postavení uprchlíků.....	21
4.1.2 Další dokumenty zabývající se mezinárodní ochranou uprchlíků	23
4.1.3 Současný stav uprchlíků ve světě.....	24

4.1.4 Trend ve vývoji právní ochrany konvenčních uprchlíků	24
4.2 Mezinárodní právní ochrana environmentálních uprchlíků.....	25
4.2.1 Vývoj mezinárodní právní ochrany osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí	26
4.2.2 Stanovisko UNHCR.....	27
4.2.3 Příčiny nedostatku mezinárodní právní ochrany osobám migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí	28
4.2.4 Ochrana poskytována dalšími dokumenty	29
5. Analýza existujících definic environmentálního uprchlíka.....	30
5.1 Vybrané definice environmentálního uprchlíka	30
5.2 Jiná označení osob migrujících v důsledku negativního narušení jejich životního prostředí	33
5.3 Návrh vlastní definice environmentálního uprchlíka	34
6. Návrhy řešení mezinárodní právní ochrany environmentálních uprchlíků	37
6.1 Překážky mezinárodní právní ochrany environmentálních uprchlíků	37
6.2 Konkrétní návrhy	38
7. Závěr.....	41
8. Seznam literatury.....	42

Seznam použitých zkratk

IDPs	Vnitřně přesídlené osoby (Internally Displaced Persons)
IOM	Mezinárodní organizace pro migraci (International Organization for Migration)
IPCC	Mezivládní panel ke klimatické změně (Intergovernmental Panel on Climate Change)
LiSER	Životní prostor pro environmentální uprchlíky (Living Space for Environmental Refugees)
OAU	Organizace africké jednoty (Organization of African Unity)
OSN	Organizace spojených národů (United Nations)
UNEP	Program OSN pro životní prostředí (United Nations Environmental Program)
UNHCR	Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (United Nations High Commissioner for Refugees)

Abstrakt

Práce se zabývá problematikou environmentálních uprchlíků a jejich současné právní ochrany. Zkoumá historii vzniku a vývoje environmentální migrace. Dále se zaměřuje na jednotlivé příčiny a typy environmentální migrace. Práce analyzuje současný stav mezinárodní právní ochrany environmentálních uprchlíků, a to zejména ve srovnání s ochranou, jakou požívají tradiční političtí uprchlíci. Zabývá se již existujícími definicemi pojmu environmentální uprchlík a nabízí svou vlastní definici. Nakonec shrnuje některé návrhy, jak by měla mezinárodní právní ochrana environmentálních uprchlíků vypadat.

Klíčová slova: environmentální uprchlík, environmentální migrace, mezinárodní právní ochrana

Abstract

This bachelor thesis addresses the issue of the environmental refugees and the issue of their current legal protection. It explores the history of the inception and development of the environmental migration. It also focuses on the particular types and causes of the environmental migration. The thesis analyzes the current state of the international legal protection of the environmental refugees, especially compared to the protection of the traditional political refugees. It deals with the already existing definitions of the environmental refugees and offers its own definition. In the end it summarizes some of the proposals of the international legal protection of the environmental refugees.

Keywords: environmental refugees, environmental migration, international legal protection

1. Úvod

Historie lidstva byla od nepaměti poznamenána řadou přírodních katastrof, náhlých i dlouhotrvajících. Jednou z nejpřirozenějších reakcí člověka na tyto katastrofy a nepříznivé podmínky jeho životního prostředí byla migrace. S narůstajícím tlakem, kterým lidé působí na své okolí, se zvyšuje i počet osob, které v důsledku negativních změn životního prostředí musely dočasně či trvale opustit svá obydlí. Tito lidé bývají posledních několik desetiletí označováni jako tzv. environmentální uprchlíci či environmentální migranti. Ačkoliv jsou tyto lidé nuceni odejít ze své země, státy se brání uznat jejich migraci za nucenou, neboť podle Úmluvy o právním postavení uprchlíka by museli odejít z důvodu pronásledování. Státy proto tyto osoby považují za dobrovolné či ekonomické migranty.

Cílem této bakalářské práce je navržení možné definice pojmu environmentální uprchlík na základě analýzy hlavních příčin environmentální migrace a současné právní ochrany, jenž tyto osoby používají. Tato definice by měla být v souladu s návrhem řešení mezinárodní právní ochrany těchto migrantů, jež momentálně nespádají pod definici uprchlíka Ženevské konvence z roku 1951 a kteří proto nemohou oficiálně užívat výhod vztahující se na osoby splňující kritéria této konvence. Většina autorů zabývajících se touto tematikou používá svou vlastní definici, což je však v konečném důsledku matoucí, považují proto za důležité navrhnout takovou definici, která by mohla být používaná jako obecně platná a umožnila tak zkvalitnění ochrany poskytované osobám migrujícím z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí.

Na začátek práce je zařazena kapitola pojednávající o historii a důvodech vzniku a vývoje celé tematiky environmentální migrace. Dále jsou v této části vymezeny základní pojmy klíčové pro tuto práci, jako je migrace, migrant, azyl a uprchlík. Součástí této podkapitoly je také vysvětlení, jakým způsobem budou v této práci označováni environmentální uprchlíci do doby, než bude navržena vlastní definice tohoto pojmu.

V další kapitole jsou rozebrány hlavní příčiny environmentální migrace. Jsou zde prezentovány rozdílné klasifikace environmentální migrace z pohledu významných autorů věnujících se této problematice na odborné úrovni.

Kapitola čtvrtá je věnována popisu současného stavu mezinárodní právní ochrany environmentálních uprchlíků. Důraz je kladen zejména na srovnání právní ochrany uprchlíků splňujících podmínky Ženevské konvence z roku 1951 a environmentálních uprchlíků.

Následující část práce se zaměřuje na analýzu již existujících definic environmentálního uprchlíka či environmentálního migranta. Na základě rozboru definic různých autorů se poté autorka pokouší o návrh vlastní vhodné definice environmentálního uprchlíka, což je klíčovým bodem při zlepšování mezinárodního postavení a ochrany těchto osob.

Poslední kapitola se pak snaží přiblížit návrhy řešení mezinárodní ochrany environmentálních uprchlíků. Omezujícím faktorem v právní oblasti celé tematiky je fakt, že autorka sama nemá právnické vzdělání.

Během zpracovávání a psaní této práce byly použity metody sběru, třídění a analýzy vybraných textů a dokumentů a následná kompilace získaných informací do jednotného celku. Informace byly získávány převážně z odborných zahraničních databází a internetových zdrojů. Valná většina použitých textů byla psána v angličtině. Odkazy na zdroje jsou uvedeny přímo v textu.

2. Vznik problematiky a vymezení základních pojmů

V následující kapitole bude nastíněn vznik a vývoj tématu environmentální migrace. Dále budou vysvětleny základní pojmy, které jsou v práci nejčastěji používány a jejichž vymezení je pro porozumění celé práci důležité. Seznámíme se s pojmy migrace, migrant, uprchlík a azyl. Na závěr kapitoly bude popsáno a zdůvodněno, jakým způsobem budou v této práci označovány osoby environmentálních uprchlíků.

2.1 Vznik a vývoj problematiky

Přírodní katastrofy různého druhu způsobující degradaci životního prostředí již od nepaměti ohrožovaly rozvoj lidské společnosti a existenci celých civilizací. Například Boon (2004) odkazuje ve své práci na biblickou potopu světa či na ničivé povodně, které se objevují v mytologiích různých národů, či na kolaps celé Mayské civilizace z důvodů různých environmentálních problémů. Ve všech těchto případech byli obyvatelé zasaženého území nuceni opustit své domovy a nalézt pro svá obydlí vhodnější lokalitu. Boon dále zdůrazňuje, že pokud tak neučinili, většinou zahynuli (Boon, 2004). Tzv. environmentální migrace byla tedy již v dávné historii mezi lidmi preferovanou strategií, jak se vyrovnat s nepříznivými podmínkami životního prostředí (Hugo, 1996).

Nicméně pojem environmentální migrace se začal používat až ve druhé polovině 20. století. Prvním člověkem, který zmínil na akademické půdě pojem environmentální uprchlík, byl v 70. letech Lester Brown z Worldwatch Institute. K zásadní popularizaci tohoto pojmu došlo ale až v roce 1985. Profesor Káhirské univerzity Essam El-Hinnawi v tomto roce formuloval svou vlastní definici environmentálního uprchlíka ve zprávě pro Program Organizace spojených národů pro životní prostředí (UNEP) (Stojanov, 2004). Od této doby se vyvíjela řada debat ohledně definic environmentálního uprchlíka či migranta a většina vědců přikročila k vytvoření své vlastní definice či k používání některé z již vytvořených definic. Dodnes je však El-Hinnawiho definice nejužívanější a nejznámější (Boon, 2004). Vzhledem ke stoupajícímu počtu osob, které jsou v důsledku negativního narušení svého životního prostředí nuceny opustit své domovy, a vzhledem k faktu, že díky jejich nejasnému současnému postavení v mezinárodním právu jim není věnována dostatečná ochrana, je vytvoření vyhovující a akceptovatelné definice velmi důležité. Pokud bude existovat oficiální definice těchto osob, bude také jasnější jejich pozice v mezinárodním uprchlickém právu a bude snazší zajistit jim efektivní pomoc a ochranu.

Přesná definice El-Hinnawihho environmentálního uprchlíka a návrhy podobné definice jiných autorů budou podrobněji rozebrány v páté kapitole této práce. Někteří autoři rovněž dávají přednost používání pojmu environmentální migrant či ekomigrant, i o těchto možnostech bude pojednáno v téže kapitole. Alternativy k pojmu environmentální uprchlík volí někteří autoři proto, aby nedocházelo ke snižování významu statusu tradičního politického uprchlíka, jak jej definuje Ženevská konvence z roku 1951 (Afifi a Warner, 2008).

Stejně jako se akademické publikum dělí na příznivce pojmů environmentální uprchlík a environmentální migrant, tak se již od roku 1970 akademici zabývající se touto problematikou dělí na tzv. skeptiky a alarmisty. Tato pojmenování ve své práci použili autoři Dun a Gemenne (2008). Alarmisté (např. Biermann a Boas, Jacobson) zdůrazňují environmentální důvody jako hlavní příčiny environmentální migrace. Není proto překvapující, že většina alarmistů pochází z řad environmentalistů a vědců zabývajících se studiem konfliktů a katastrof. Naopak skeptikové (např. Black, Suhrke) kladou důraz na komplexnost migračních procesů a nesouhlasí s výlučností environmentálních důvodů jako jediných faktorů zapříčiňujících migraci (Dun a Gemenne, 2008).

90. léta minulého století a příchod nového tisíciletí byly ve znamení rostoucího zájmu o celou problematiku tohoto „nového“ druhu migrace, a to jak mezi vědci tak mezi humanitárními pracovníky (Stojanov, 2004). Podle typu použitých definic se liší i data a odhady počtu osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí. Bývalý šéf UNEP Klaus Topfer odhadoval, že na začátku 21. století existovalo 22 – 24 milionů těchto migrantů. Myers ve své práci ještě dříve odhadoval, že v roce 2010 bude po celém světě na 50 milionů osob migrujících z důvodů nepříznivých podmínek životního prostředí (Afifi a Warner, 2008).

2.2 Vymezení základních pojmů

V následujících kapitolách se bude čtenář často setkávat s několika klíčovými pojmy, jejichž objasnění je nezbytné pro jasný výklad celé práce. Tato podkapitola se proto zabývá vymezením základních pojmů používaných na následujících stranách.

2.2.1 Migrace

Definice pojmu migrace není zcela jasná ani jednotná. Vzhledem k faktu, že historicky se jednalo většinou o jev probíhající v hranicích jednotlivých států, existuje pouze několik mezinárodně uznávaných definic, většinou si každá země stanovila svou vlastní definici migrace (IOM, 2010). Migrace je však obecně chápána jako prostorové přemístování osob

přes zpravidla administrativní hranice, jež je spojeno s trvalou či dočasnou změnou místa bydliště (Petrušek, 1996). Z tohoto hlediska je možno migraci dělit na vnitřní a mezinárodní, přičemž limitní hranicí stanovenou OSN pro mezinárodní migraci je jeden rok pobytu za hranicemi daného státu. Na základě specifických faktorů ovlivňujících mezinárodní migrační trendy lze tento druh populačního pohybu rozdělit do dvou základních proudů, na migraci politickou a ekonomickou (Demografie, 2009). Tato klasifikace je však značně zjednodušená. Jednotlivé státy si vytvářejí vlastní definici migrace a vlastní rozlišování jednotlivých druhů migrace. Mezi nejznámější další typy migrace patří dočasná pracovní migrace, obchodní migrace a migrace vysoce vzdělaných osob, ilegální migrace nebo migrace z důvodů slučování rodin (UNESCO, 2010).

Další typologie migrace se odvíjí od dobrovolnosti, s jakou je patřičný pohyb vykonán. Hugo (1996) na svém modelu Zjednodušeného kontinua mezinárodní migrace znázorňuje škálu sahající od zcela dobrovolné migrace po zcela nedobrovolnou migraci. Autor současně dodává, že v rámci kategorie nedobrovolné migrace neexistuje v odborné literatuře zcela jasný konsenzus ohledně jednotlivých typů nedobrovolné migrace a migrantů, zejména jednalo-li se o používání termínu uprchlík jako označení pro osobu, které nedobrovolně opustila své trvalé bydliště (Hugo, 1996).

2.2.2 Migrant

V dnešním světě je migrace velmi komplexním procesem, je proto velmi snadné zaměnit pojem uprchlík a migrant, zejména ekonomický migrant. Přestože mohou v některých případech mít obě skupiny namířeno stejným směrem, existuje mezi nimi velký rozdíl. Na rozdíl od uprchlíka, který prchá z obav před pronásledováním, se ekonomický migrant dobrovolně rozhoduje opustit svou zemi ze snahy zajistit lepší život a budoucnost pro sebe a svou rodinu. V oblasti mezinárodního práva jim také náleží zcela jiné postavení než uprchlíkům (UNHCR, 2010a). Obecně tedy migrant činí rozhodnutí opustit svou vlast dobrovolně, i když mnohdy je tato dobrovolnost omezená a migrant nemá jinou možnost než odejít ze země. Migrantem tedy není uprchlík, přemístěná osoba či člověk jiným způsobem donucený opustit svůj domov. Nepožívá tedy ani žádných výsad či ochrany, které jsou dopřány například právě uprchlíkům (UNESCO, 2010).

2.2.3 Uprchlík

Podle článku 1 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 zní definice uprchlíka

následovně: „Osoba, která se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo odmítá vzhledem ke shora uvedeným obavám, ochranu své vlasti.“ (UNHCR, 1951, 2).

Protokol z roku 1967 tuto definici rozšířil. Jednak zrušil územní platnost Úmluvy, ale zejména odstranil časové omezení, které status uprchlíka přisuzovalo pouze těm, kteří jej získali do 1. 1. 1951. Nutnost poskytovat ochranu osobám, které musely opustit svůj domov, a zároveň nárůst jejich počtu toto omezení trvale odstranilo (UNHCR, 1967).

2.2.4 Azyl

Pojem azyl pochází z latinského slova asyl, které znamená útočiště či útulek (EIČAV, 1972). Institut azylu v kontextu uprchlictví plní humanitární účely s cílem ochránit občany jiných států před pronásledováním. Kritéria pro přiznání národního statusu azylanta si státy mohou určovat individuálně. Ovšem v případě uprchlíků je to jiné, pravidla pro určování a zacházení s uprchlíky jsou stanovena v mezinárodních smlouvách, v Úmluvě o právním postavení uprchlíků a v Newyorském protokolu, který Úmluvu rozšiřuje (MV ČR, 2008). Pojem uprchlík by neměl být zaměňován s žadatelem o azyl. Žadatelem o azyl je člověk, který opustil svou vlast a v jiné zemi zažádal o azyl a doposud čeká na rozhodnutí o jeho udělení (UNHCR, 2010b).

2.2.5 Označení environmentálních uprchlíků v textu práce

Takzvaní environmentální uprchlíci jsou ústředními postavami v této bakalářské práci. Proto je velmi důležité vymezit, jakým způsobem budou tito lidé v této práci označováni. Vzhledem k faktu, že neexistuje žádná jednotná oficiální definice environmentálních uprchlíků jakožto aktérů v mezinárodním uprchlickém právu, není tedy zcela relevantní používání termínu environmentální uprchlík. Alespoň dokud nebude stanovena vlastní definice environmentálního uprchlíka a dokud tedy nebude zcela jasné, kdo je míněn pod tímto pojmem. Vlastní definice bude navržena v páté kapitole na základě analýz již existujících definic. Alternativou k používání pojmenování environmentální uprchlík by pro tuto bakalářskou práci mohlo být označení environmentální migrant. Jak však vyplývá z kapitoly 2.2.2 Migrant, osoba označená jako migrant opouští svou zemi na základě dobrovolného rozhodnutí a ze své vlastní vůle, což však neplatí pro všechny lidi, kteří musí svou zemi

opustit z důvodu vážného narušení jejich životního prostředí. Jak bude více zřejmé z kapitoly třetí o příčinách environmentální migrace, osoby prchající například protože jejich domovy byly zničeny při zemětřesení, nesplňují kritéria pro označení dobrovolný migrant. Protože pojem migrant není zcela vyhovující a pojem uprchlík bez podrobnější analýzy a vysvětlení není vhodné používat, bude v následujících kapitolách užíváno opisu, konkrétně ve formě *osoby či lidé migrující z důvodu negativního narušení jejich životního prostředí*.

3. Příčiny environmentální migrace

Kapitola pojednávající o příčinách či faktorech způsobujících environmentální migraci zohledňuje řadu názorů různých autorů zabývajících se touto tematikou. Stejně jako u problematiky definice environmentálního uprchlíka či migranta i zde záleží na percepci jednotlivých odborníků. Z širšího hlediska však můžeme vyjmenovat několik kategorií příčin environmentální migrace. Relevance této typologie je však v odborné literatuře často zpochybňována argumentací o komplexnosti migračních procesů, která zároveň zdůrazňuje, že ve většině případů není možné izolovat environmentální příčiny migrace od příčin politických či ekonomických.

3.1 Typologie environmentálních příčin migrace

Ačkoliv je obtížné separovat environmentální příčiny migrace od těch neenvironmentálních (např. politických), existuje mezi autory jistý konsenzus ohledně pěti hlavních důvodů environmentální migrace. Těchto pět kategorií zahrnují přírodní katastrofy, dlouhodobé kumulativní degradační procesy, průmyslové katastrofy, rozvojové projekty a válečné konflikty (Stojanov, 2004, Keane, 2004).

Do skupiny přírodních katastrof patří náhlé přírodní události, jako jsou povodně, zemětřesení, sopečné erupce, sesuvy půd či tropické cyklony. Jejich devastační efekt se odvíjí od počtu osob, které jejich účinky ohrožují a nutí opustit jejich domovy. Jejich počet stoupá a ohrožení jsou zejména obyvatelé rozvojových zemí (Stojanov, 2004). Odhaduje se, že ročně je některou z přírodních katastrof postiženo okolo 144 milionů osob, a to nejčastěji v Africe, Asii a Jižní Americe. Nejhorší následky zanechávají v Indii, Číně, Bangladéši, Vietnamu, na Filipínách, v Iránu a v Etiopii, tedy v lidnatých zemích s nízkými průměrnými příjmy. Není tedy překvapující, že rozsah následků se také odvíjí od ekonomické úrovně státu. Přírodní katastrofy mají ročně na svědomí více přesídlených osob než válečné konflikty, většina z těchto osob je však přesídlena jen dočasně (Keane, 2004). Podle Blacka (2001) je v případě lidí, kteří utíkají z důvodů povodní či protože jejich domovy byly zničeny vulkanickou erupcí, nejvíce relevantní použití pojmu environmentální uprchlík, jelikož v těchto případech je vliv environmentálního narušení na rozhodnutí migrovat jednoznačné.

Dlouhodobé kumulativní degradační procesy jsou déle trvající změny prostředí, které jsou více či méně podporovány činností člověka, jako například desertifikace, eroze, sucha,

nedostatek pitné vody, zasolování půd, globální oteplování, růst hladiny světového oceánu nebo hladomor (Stojanov, 2004).

V budoucnu se zřejmě právě tato kategorie stane nejvýznamnějším producentem osob migrujících z důvodu negativního narušení životního prostředí. Zejména vyplní-li se predikce Mezivládního panelu ke klimatické změně ohledně růstu hladiny světového oceánu, které předpovídají nárůst o 30 až 100cm do roku 2100. To by mělo za následek například přesídlení až 20 milionů obyvatel pobřežních oblastí Bangladéše nebo 10 milionů obyvatel Vietnamu (Boon, 2004).

Kategorie průmyslových katastrof zahrnuje nukleární katastrofy, různé druhy katastrof v průmyslových a chemických objektech a znečištění půd, vod či ovzduší (Stojanov, 2004). V takovýchto případech postižení obyvatelé migrují většinou jen v rámci regionu či státu, zřídka opouští hranice své země. Nejznámější průmyslová katastrofa se odehrála v roce 1986 v ukrajinském Černobyli, po havárii místního jaderného reaktoru muselo své domovy opustit 100 000 lidí. Dvojnásobný počet osob musel být přesídlen o dva roky dříve po chemické havárii v Bhopálu, v Indii (Keane, 2004).

Rozvojové projekty zahrnují přesídlení osob v důsledku např. stavby vodních nádrží, zavlažovacích kanálů nebo z důvodu těžby nerostných surovin (Stojanov, 2004). Obzvláště kontroverzními se v posledních letech staly kauzy hromadného přesídlování obyvatel v důsledku staveb velkých vodních děl. Během minulého století bylo postaveno okolo 45 000 vodních nádrží či přehrad a kvůli tomu muselo být přesídleno 40 až 80 milionů osob. Drtivá většina těchto vodních děl se nachází v Asii, z toho polovina v Číně a Indii (Boon, 2004). Nejznámějším případem je stavba největší přehradě světa, Třech soutěsek v Číně, během níž musel své domovy opustit přes jeden milion osob (Stojanov, 2004).

Do skupiny válečné konflikty spadá použití biologických zbraní, které poškozují životní prostředí, ničení životního prostředí jinými prostředky během některých ozbrojených konfliktů a konflikty vedené o různé přírodní zdroje (Stojanov, 2004). Jako příklady můžeme uvést úmyslné ničení životního prostředí americkými vojsky během války ve Vietnamu, kterým donutili místní obyvatelé opustit svá venkovská obydlí a přestěhovat se do měst (Keane, 2004). Ne každý válečný konflikt má však za důsledek výskyt osob migrujících kvůli narušení jejich životního prostředí.

3.2 Ostatní příčiny environmentální migrace

Ačkoliv byla v předchozí podkapitole shrnuta klasifikace příčin environmentální migrace, jak ji prezentují Stojanov (2004) a Keane (2004), a s níž většina autorů souhlasí, neznamená to, že je tato typologie brána za mezinárodně platnou či definitivní. Někteří autoři nezmiňují všechny z výše vyjmenovaných příčin. Například Jacobson (1988) v jedné z raných prací na toto téma vyzdvihuje jako jednu z hlavních příčin environmentální migrace fenomén 80. let 20. století, desertifikaci, a to pak zejména v oblasti afrického Sahelu, ve kterém jsou místní obyvatelé z důvodu rozšiřování pouště Sahary nuceni migrovat a opouštět svá obydlí. Speciální pozornost desertifikaci věnuje i Lopez (2007). Ta kromě toho rozděluje příčiny migrace do čtyř kategorií, které se s výjimkou kategorie rozvojových projektů shodují s klasifikací Stojanova (2004) a Keaneho (2004). A právě ve skupině dlouhodobých degradačních procesů vyzdvihuje jako ukázkovou příčinu nucené migrace degradaci půd a následnou desertifikaci Sahelu. Od roku 1985 zde podle autorky byla sucha a degradace půd hlavními příčinami hladomorů a migrace stovek tisíc lidí (Lopez, 2007). Toto tvrzení podporuje i výsledek použití gravitačního modelu ke zjištění působení změn životního prostředí na migraci. Jako nejvýznamnější faktory způsobující migraci byly v tomto testu prokázány kvalita půd a dostupnost pitné vody (Afifi a Warner, 2008).

Další možností dělení příčin environmentální migrace je na příčiny způsobené člověkem, na přírodní katastrofy (tedy příčiny způsobené přírodou) a na příčiny způsobené kombinací obou faktorů, člověka i přírody. Poslední z těchto tří skupin bývá označována jako nejčastěji se vyskytující, migrace je tedy velmi často multi-faktorovým jevem (Wijnberg, 2008). A právě v tomto bodě dochází k hlavnímu střetu akademických názorů, který začíná u příčin a končí u definic migrace a environmentálního uprchlíka či migranta.

Řada autorů (Brown, Castles, Black) staví své názory na argumentu, že migrace je komplexní děj ovlivňovaný řadou faktorů a jen ve zcela výjimečných případech jsou environmentální příčiny jediným faktorem vyvolávajícím migraci. Kromě těchto výjimečných případů, jako jsou například sopečné erupce či zemětřesení, se většinou jedná o faktory spojené s dlouhodobou degradací prostředí, která je však pouze přítěžujícím, a ne hlavním důvodem migrace (Dun a Gemenne, 2008). Podle Castlese (2002) jsou v těchto případech hlavními důvody problémy politického a sociálního rázu. Se stejnou teorií přišel i Suhrke (1993), který tvrdí, že environmentální degradace je sice bezprostředním důvodem environmentální migrace, ale hlavní důvody je třeba hledat v populační a ekonomické politice jednotlivých

států. Environmentální migrace je tedy podle něj odpovědí na náhlou událost týkající se životního prostředí, ať už se jedná o náhlou či dlouhodobou katastrofu, která má ale své kořeny jinde - např. v chudobě, v rychlém populačním růstu, v nadměrném populačním tlaku či ve špatné politice státu (Suhrke, 1993).

Na základě těchto argumentů proto vyvstává otázka, zda lze vůbec hovořit o environmentální migraci a o osobách migrujících z důvodu negativního narušení životního prostředí v globálním kontextu. Důležitost této otázky se váže zejména k problematice mezinárodní právní ochrany těchto osob. Na straně jedné bojují autoři jako Jacobson (1988) a iniciativy jako LiSER (Living Space For Environmental Refugees – Životní prostor pro environmentální uprchlíky) o uznání statutu environmentálního uprchlíka, na straně druhé autoři jako Black (2001) nebo Castles (2002) brojí proti používání tohoto označení. Podle Blacka (2001) je užívání pojmu environmentální uprchlík zavádějící, matoucí a dokonce škodlivé vůči samotným migrantům prchajícím z některých z výše popsaných důvodů vážného narušení životního prostředí.

Podrobněji bude tento problém přiblížen v kapitolách týkajících se mezinárodní právní ochrany standardních uprchlíků a ochrany osob, jež na tento status nárok nemají a z důvodů negativního narušení svého prostředí musí opustit své domovy.

4. Současný stav mezinárodní právní ochrany environmentálních uprchlíků

Následující čtvrtá kapitola se zabývá analýzou současného stavu mezinárodní právní ochrany osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí. V první části této kapitoly je rozebrán systém mezinárodní právní ochrany tzv. politických uprchlíků, tedy uprchlíků splňujících definici Ženevské konvence z roku 1951. Považuji to za důležité, neboť v další části kapitoly je součástí analýzy ochrany osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí srovnání s ochranou, jakou požívají právě tyto tradiční uprchlíci. Tato kapitola se zaměřuje pouze na analýzu současného stavu, návrhy, jak by měla mezinárodní právní ochrana osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí vypadat, se zabývá kapitola číslo šest.

4.1 Mezinárodní právní ochrana uprchlíků

Problematika uprchlictví není na světové scéně nijak novým fenoménem. Již od nepaměti lidé opouštěli z různých důvodů své domovy a migrovali ve snaze najít pro sebe lepší místo k životu. Lidé prchali hnáni hrozbou válečných konfliktů, sociálních nepokojů nebo přírodních katastrof. V dávné minulosti bylo také mnohem snazší překračovat neexistující hranice států, přinášet si sebou své kulturní dědictví a tradice. Dostatek přírodních zdrojů zamezil potencionálním nepokojům mezi starousedlíky a nově příchozími (Boon, 2004). Tento obraz migrace se však do dnešní doby značně změnil. Uprchlictví se svým rostoucím objemem a rozsahem stalo komplexním problémem prorůstajícím do politických, sociálních i ekonomických sfér většiny států světa. Bylo tedy zapotřebí tento problém řešit globálně, za pomoci vlád i mezinárodních organizací.

4.1.1 Úmluva OSN o právním postavení uprchlíků

Tradice poskytování ochrany a azylu osobám prchajícím před různou formou hrozby z území jiného státu sahá daleko do historie. První zápisy dokládající tuto skutečnost sahají do období Babylonské říše a starověkého Egypta zhruba 3 500 let před naším letopočtem (UNHCR, 2010a). K nejvýznamnějšímu milníku v oblasti mezinárodní právní ochrany uprchlíků došlo po druhé světové válce, kdy byl podepsán nejdůležitější dokument v oblasti ochrany práv těchto osob a která rovněž stanovila, kdo má nárok těchto práv požívat. Tzv. Ženevská konvence z roku 1951, více známá jako Úmluva OSN o právním postavení uprchlíků, byla podepsána 28. července 1951 a v platnost vstoupila o tři roky později, 22. dubna 1954 (OPU,

2004). Úmluva o právním postavení uprchlíka se stala hlavním nástrojem, pomocí něhož zajišťuje Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky (UNHCR) ochranu uprchlíkům po celém světě. Za účelem pomoci poválečným uprchlíkům byl UNHCR s tříletým mandátem v roce 1950 založen Valným shromážděním OSN a od té doby byl jeho mandát mnohokrát prodloužen, až se z UNHCR stala jedna z hlavních světových humanitárních organizací, která za dobu své existence pomohla přes 50 milionům lidí (UNHCR, 2008a).

Úmluva OSN o právním postavení uprchlíka (dále jen Úmluva) z roku 1951 se stala součástí právního rámce podporujícího mezinárodní režim ochrany uprchlíků. Tento režim byl vybudován samotnými státy tím, že podepsaly Úmluvu a zaručily se dodržovat závazky, jež jsou v Úmluvě zmíněny. Do roku 2001 přistoupilo k Úmluvě a/nebo Protokolu, který ji v roce 1967 regionálně rozšířil, 141 států. Padesát sedm zemí je navíc členy Výkonného výboru UNHCR, orgánu, jenž pomáhá vytvářet politiku UNHCR v oblasti poskytování pomoci a ochrany potřebným (UNHCR a IPU, 2009).

Součástí Úmluvy je také definice uprchlíka, tedy osoby, která má právo požívat statusu uprchlíka a s tím spojených práv: „*Osoba, která se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo odmítá vzhledem ke shora uvedeným obavám, ochranu své vlasti.*“ (UNHCR, 1951, 2). Dále jsou zde vyjmenovány povinnosti států, které dohodu přijaly, a seznam práv a svobod, které musí být uprchlíkům zaručeny (UNHCR, 1951).

Důležitost stanovení přesné definice uprchlíka spočívá v tom, že tímto je přesně určeno, za jakých podmínek může být dané osobě tento status udělen. Již více než 50 let je tento status přiznáván osobám, které překročily hranice své země z důvodů oprávněného strachu z pronásledování a které nemohou nadále požívat ochrany své vlastní vlády. Osoby, které sice opustily své domovy, ale nepřekročily hranice států, či neprchají z politických či sociálních důvodů, nemohou tedy podle této definice status uprchlíka získat. Ačkoliv si každá vláda může z různých důvodů stanovit svou vlastní definici uprchlíka, která se však většinou nevztahuje na všechny osoby, které musely opustit své domovy, je definice uprchlíka obsažená v Úmluvě brána jako obecně platná a nejčastěji používaná (Boon, 2004). Národní suverenita však umožňuje rozhodnout, kterým z osob požadujících azyl bude tento status udělen a komu budou přiznána práva zaručující mezinárodní ochranu. Ne každá osoba, která

se prohlašuje za uprchlíka, totiž skutečně uprchlíkem je. Pokud osoba nesplňuje podmínky místní azylové politiky, může být navrácena do země svého původu. Ve výjimečných případech může být rozhodnuto o udělení statusu uprchlíka okamžitě, tzv. „prima facie“, jedná-li se o větší skupinu osob, které prchají ze stejného důvodu (UNHCR, 2010b).

Mimo jiné Úmluva zaručuje dodržování základních lidských práv a svobod, právo na svobodu vyznání, právo na vzdělání či přístup k cestovním dokladům, uprchlík musí však rovněž respektovat zákony země, ve které se momentálně nachází. Dále je zde uvedeno, že uprchlík nesmí být navrácen do země, ve které mu vážně hrozí pronásledování (tzv. refoulement) (UNHCR, 1951).

4.1.2 Další dokumenty zabývající se mezinárodní ochranou uprchlíků

Jak již bylo zmíněno v předchozí podkapitole, právní suverenita jednotlivých států dovoluje jednotlivým vládám stanovit si podle místních potřeb vlastní definici uprchlíka. Kromě definice uprchlíka obsažené v Úmluvě OSN o postavení a právech uprchlíka existují další dva významné regionální dokumenty obsahující definice uprchlíka, které byly vytvořeny na základě potřeby zvýšit rozsah právní ochrany v jednotlivých oblastech.

V roce 1969 došlo k sepsání Úmluvy Organizace africké jednoty (Organization of African Unity, OAU) týkající se specifických aspektů uprchlické problematiky v Africe. Hlavním účelem této Úmluvy OAU bylo rozšíření původní definice uprchlíka z Úmluvy z roku 1951 o některé objektivnější prvky (UNHCR a IPU, 2009). Do definice uprchlíka zahrnuje osoby, které překročily hranice své země „*kvůli vnější agresi, okupaci, zahraniční nadvládě nebo událostem závažně narušujícím veřejný pořádek v části nebo celé zemi původu či státní příslušnosti*“ (UNHCR a IPU, 2009, 6).

Definici uprchlíka obsaženou v tzv. Ženevské konvenci z roku 1951 rozšiřuje rovněž druhá regionální úmluva, přijatá na konferenci představitelů vlád jednotlivých zemí Latinské Ameriky a významných právníků v roce 1984 (UNHCR a IPU, 2009).

Tato Kartagenská deklarace přidává k obecné definici uprchlíka stanovisko, že uprchlíkem jsou osoby, které opustí svou zemi „*protože jejich životy nebo svobody jsou ohroženy obecným násilím, zahraniční agresi, vnitřním konfliktem, rozsáhlým porušováním lidských práv nebo jinými okolnostmi závažně porušujícími veřejný pořádek*“ (UNHCR a IPU, 2009, 6).

Je tedy zřejmé, že obě z rozšiřujících úmluv vznikly zejména v důsledku velkého počtu osob prchajících ze svých vlastí v důsledku různých ozbrojených či válečných konfliktů. Afrika přijala svou úmluvu v době, kdy řadu zemí tohoto kontinentu zmítaly nepokoje spojené s nedávným ziskem nezávislosti. Ani jeden z výše zmíněných dokumentů však nerozšiřuje definici na tzv. vnitřně přesídlené osoby (internally displaced persons – IDPs), tedy osoby, které sice opustily své domovy, ale nepřekročily při tom hranice své země.

4.1.3 Současný stav uprchlíků ve světě

Na počátku vzniku definice konvenčního uprchlíka v roce 1951 existoval na světě pouhý jeden milion lidí, kteří do této definice spadali. Od té doby se jejich počet několikanásobně zvýšil (Boon, 2004). V roce 1999 se na světě nacházelo přes 11 milionů oficiálních uprchlíků a více jak 1 milion osob žádalo o udělení azylu. Celkově se UNHCR v tomto roce staral o více jak 22 milionů lidí, neboť pod svou ochranu zahrnul například také repatriované uprchlíky, osoby bez občanství či vnitřně přesídlené osoby (UNHCR 1999/ Boon). Odhaduje se, že v roce 2004 žilo na světě 24,6 milionů tzv. IDPs. Pomoc a ochrana, kterou jim mezinárodní společenství poskytovalo, byla však velmi limitovaná, vzhledem k faktu, že tito lidé nepřekročili hranice země svého původu a nemají proto nárok na mezinárodní právní ochranu, jaká je garantována uprchlíkům (Boon, 2004).

Podle poslední zprávy UNHCR (2009) 2008 Globální trendy se po celém světě nacházelo 42 milionů lidí, kteří museli z důvodu pronásledování či konfliktu odejít z domova. Toto vysoké číslo zahrnuje 16 milionů uprchlíků a žadatelů o azyl a 26 milionů vnitřně přesídlených lidí, z toho asi 25 milionů bylo pod ochranou UNHCR.

Dále tato zpráva uvádí, že 80 % všech uprchlíků a vnitřně přesídlených osob žije v zemích rozvojového světa. Konkrétně nejvíce IDPs se v tomto roce nacházelo v latinskoamerické Kolumbii (3 miliony), Iráku (2,6 milionu), Demokratické republice Kongo (1,5 milionu) a v Somálsku (1,3 milionu). Země nejvíce zatížené uprchlíky byly Pákistán (1,8 milionu), Sýrie (1,1 milionu), Írán (980 000) a Německo (582 700). Naopak zeměmi, ze kterých pocházelo nejvíce uprchlíků, byly Afghánistán (2,8 milionu) a Irák (1,9 milionu) (UNHCR, 2009).

4.1.4 Trend ve vývoji právní ochrany konvenčních uprchlíků

Situace, v jaké se nachází dnešní uprchlík, zdaleka není tak jednoduchá, jako tomu bylo v dávné historii. Místo několika migrujících kmenů jsou dnes v pohybu miliony lidí, jejich pohyb již není neomezen a většinou končí v uprchlickém táboře v sousední zemi, kde je na ně

místními obyvateli nahlíženo jako na cizince a vetřelce, a ačkoliv na rozdíl od minulosti je dnes uprchlíkům věnována pozornost se stran mezinárodních organizací, jejich životy jsou těžké (Boon, 2004). V předchozích částech této kapitoly bylo popsáno, jaké formy mezinárodní právní ochrany mohou uprchlíci požívat, jakými způsoby jim jsou zaručovány jejich práva a svobody a jak a v jakém množství jsou uprchlíci po světě rozmístěni. Teoretická stránka nabízí představu, že vyspělé země otevírají uprchlíkům svou náruč v hojné míře, to však není tak úplně pravdou.

O změně v chování vyspělých zemí v souvislosti s utužováním svých azylových politik informují mezinárodní organizace zabývající se uprchlickou tematikou. Například příručka s názvem Ochrana uprchlíků – Průvodce mezinárodním uprchlickým právem varuje před tímto znepokojujícím trendem. Podle ní dříve velkorysé a otevřené země zavírají své dveře před uprchlíky z obav před „*neohraničenou zodpovědností, napomáhání nekontrolované migraci, převaděčstvím osob a ohrožením národní bezpečnosti*“ (UNHCR a IPU, 2009, 3). Průvodce dále zmiňuje, že z důvodů oprávněných a vnímaných obav ohledně zneužívání azylových systémů a z důvodů nelegální migrace řada zemí zpřísnila svou azylovou politiku. K tomu docházelo rovněž z důvodů znepokojení nad rostoucími ekonomickými a sociálními náklady azylového systému (UNHCR a IPU, 2009). Podle Boona (2004) je proto od roku 2001 extrémně obtížné získat azyl v zemích Evropské unie, která na svou neefektivní restriktivní azylovou politiku vydává stále více peněz.

Přítom argumenty vyspělých zemí, že jsou v posledních letech zavaleny přílivem nových uprchlíků, nejsou pravdivé a zdají se být pouze populistickým gestem, pomocí něhož se snaží ospravedlnit utužování svých azylových politik.

Ve srovnání s rokem 2008 se počet žadatelů o azyl ve 44 vybraných industrializovaných zemích v roce 2009 nezměnil. Mění se sice počet žadatelů v jednotlivých zemích, celkově však jejich počet zůstává stabilní. Výběr hostitelských zemí odráží momentální podmínky, které tato země klade na žadatele, a úroveň šance na získání azylu v zemi (UNHCR, 2010b).

4.2 Mezinárodní právní ochrana environmentálních uprchlíků

Odborná literatura zabývající se problematikou environmentální migrace se nezdá příliš zabírat rovněž problematikou mezinárodní právní ochrany osob migrujících či přesídlených z důvodů narušení jejich životního prostředí. Z věcného hlediska není toto téma velmi obsáhlé, většina autorů se spokojuje s konstatováním o neúčinnosti Ženevské konvence z roku 1951 jakožto

stěžejního nástroje v rámci mezinárodní právní ochrany a s prohlášením o nedostatečné ochraně environmentálních uprchlíků. Někteří z nich jdou však za tyto hranice a podrobují Úmluvu OSN o právním postavení uprchlíka podrobné analýze, zda by přeci jen nemohla alespoň částečně pod svá ochranná křídla zahrnout i environmentální uprchlíky. Tyto dohady však narážejí na jasná konstatování UNHCR podporována vládami mocných států týkající se pozice environmentálně přesídlených osob na pozadí mezinárodní právní ochrany.

4.2.1 Vývoj mezinárodní právní ochrany osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí

Na začátku 50. let 20. století, v době, kdy byla formována Úmluva o právním postavení uprchlíka, byly hlavními důvody nucené migrace zejména následky světového válečného konfliktu. Problematika ničení životního prostředí a následná více či méně nucená migrace byla považována za minoritní problém a nebyla jí proto věnována valná pozornost. Ani později během následujících třiceti let nebyl tento problém považován za důležitý, tudíž veškerá ochrana se omezovala na pomoc ze strany vlastních vlád. Prvním významným dokumentem, upozorňujícím na absenci ochrany osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí byla až zpráva El-Hinnawiho pro UNEP v roce 1985 (Afifi a Warner, 2008).

Další významné dokumenty týkající se ochrany životního prostředí a s ním spojených problémů se však o osobách migrujících z důvodů negativního narušení životního prostředí téměř nezmiňují. Například Deklarace o životním prostředí a rozvoji podepsaná během Summitu Země v brazilském Riu de Janeiro v roce 1992 o migraci z důvodů negativního narušení prostředí mlčí, s výjimkou zmínky v Agendě 21, konkrétně v podkapitole zabývající se suchem a desertifikací (Biermann a Boas, 2008) a v kapitole konstatující nutnost výzkumu vztahu demografických procesů a udržitelného rozvoje (Hugo, 1996).

Z výše uvedených důvodů se po světě pohybují miliony osob prchajících ze svých domovů z důvodů přírodních katastrof, neúměrného narušení životního prostředí či rozvojových projektů, osob, které se po světě pohybují z velké části nechráněné mezinárodním právem a institucemi (Boon, 2004). Tím hlavním důvodem je podle řady kritiků zastaralost Úmluvy OSN o právním postavení uprchlíků a její definice uprchlíka. Podle kritiků se za posledních padesát let v oblasti migrace a uprchlictví řada věcí změnila a mezi zásadní změny řadí vznik kategorií vnitřně přesídlených osob a právě osob migrujících z důvodů negativního narušení

jejich životního prostředí (Stojanov, 2004). V případě IDPs sice došlo k jistému posunu, když OSN vytvořila Řídící postupy pro pomoc IDPs, nebyla však vytvořena žádná agentura s mandátem umožňujícím pomoc těmto lidem (Boon, 2004). V oblasti environmentální migrace však OSN a zejména UNHCR zastává jednoznačný názor.

4.2.2 Stanovisko UNHCR

Jak správně konstatuje Keane (2004), definici uprchlíka jasně vymezují čtyři základní elementy. Uprchlík musí překročit hranici své země, nemůže nadále využívat ochrany své vlády, tato neschopnost musí pramenit z odůvodněného strachu z pronásledování, a na závěr toto pronásledování musí být z důvodů rasových, náboženských, národnostních nebo z důvodu příslušnosti k určité sociální skupině či k politickému názoru. Osoby, které svůj domov musely opustit dočasně či trvale z důvodu narušení životního prostředí, které svým rozsahem závažně negativně ovlivňuje jejich životy, neboli El-Hinnawihio environmentální uprchlíci, však výše zmíněné podmínky nesplňují (Keane, 2004). Z tohoto důvodu také UNHCR, Refugee Policy Group i Mezinárodní organizace pro migraci (International Organization for Migration – IOM) považuje pojem environmentální uprchlík z právního hlediska za nesmyslný a výlučně užívá pojmu environmentálně přesídlené osoby (či osoby přemístěné z environmentálních důvodů) (Lopez, 2007).

UNHCR (2008b) navíc argumentuje, že většina z tzv. environmentálních uprchlíků nikdy nepřekročila mezinárodní hranici, a pokud někteří z nich ano, nejsou samotné environmentální faktory podle současných mezinárodních úmluv a zákonů důvodem pro udělení statusu uprchlíka. Vysoký úřad pro pomoc uprchlíkům při OSN se tedy ve svém stanovisku k environmentálním uprchlíkům shoduje s autory, kteří tvrdí, že používání tohoto pojmu je matoucí a mohlo by teoreticky podrýt a ohrozit ochranu, která je věnována konvenčním uprchlíkům, kteří definici Úmluvy skutečně splňují (UNHCR, 2008b).

Neznamená to však, že by OSN a UNHCR zcela ignorovali existenci fenoménu migrace způsobené přírodními katastrofami či klimatickými změnami. UNHCR ve svém prohlášení týkající se těchto jevů a s nimi spojeným vysídlováním lidí jasně formuloval své stanovisko. Uznává, že přicházející klimatické změny, jejichž projevy dokládá studiemi Mezivládního panelu pro změny klimatu (IPCC), přinesou lidstvu řadu problémů. Mezi nimi také rostoucí migraci, jejíž vzorce se budou měnit, není však možné tento problém řešit izolovaně pouze z pohledu ekologických faktorů. Většina vysídlených však jsou a budou spadat do kategorie

vnitřně vysídlených osob a bude s nimi tedy zacházeno podle stanov právního rámce na ochranu vnitřně přesídlených osob. V případech, kdy vysídlení lidé překročí hranici své země, bude v některých scénářích možno využít flexibility již existujícího mezinárodního ochranného rámce, například u osob prchajících před konflikty vyvolanými nedostatkem životně důležitých zdrojů, jejichž absence je důsledkem klimatických změn. V takových situacích by vysídlení mohli být klasifikováni jako uprchlíci nebo by mohli mít nárok na některé z tzv. „doplňkových forem ochrany“. Ve zbylých situacích bude nutno vytvořit nové přístupy a mechanismy, UNHCR však nepřináší žádné konkrétní řešení. Například budou-li svou zemi opouštět lidé kvůli dlouhodobé degradaci jejich životního prostředí v zemi původu, nebude se na ně v nové zemi vztahovat žádná mezinárodní ochrana a jejich status bude tedy nejasný. Zvláštní důraz je kladen na otázku ostrovních států, které se pomalu potápí v důsledku stoupající hladiny světového oceánu. Zpráva sice zdůrazňuje, že bude nutno učinit kroky k zajištění práv lidem, kteří z tohoto důvodu ztratí své domovy, konstatuje však zároveň, že ani v případě zániku ostrovních států nebude jejím občanům garantován status uprchlíka (UNHCR, 2008b).

4.2.3 Příčiny nedostatku mezinárodní právní ochrany osobám migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí

Je tedy zřejmé, že ve světle 21. století není svět v čele s mezinárodními institucemi jako UNHCR dostatečně připraven na příliv milionů environmentálně vysídlených lidí, použijeme-li terminologii OSN. Ačkoliv si je světové společenství vědomo hrozících změn světových migračních trendů, a to zejména těch způsobených změnami klimatu, nebyly dosud podniknuty žádoucí kroky, jež by ustanovily nové mechanismy či instituce poskytující náležitou ochranu a pomoc obětem těchto změn. Boon (2004) hledá odpověď na otázku, proč tomu tak je, v současných vzorcích produkce a konzumace a v globalizaci. Lidé dnes mají mnohem větší povědomí o tom, jaký vliv má jejich činnost na okolí. Jsou to zejména vědci a zástupci postižených zemí, kdo uznává negativní přínos lidského chování na probíhající změny klimatu. Hlavními znečišťovateli jsou ale bohaté vyspělé země, které však odmítají přiznat svou zodpovědnost (Boon, 2004).

Vzít na sebe odpovědnost za způsobené globální environmentální škody není bohatým státům po vůli. Uznaly by tím totiž existenci celého problému a museli by rovněž podřít základy druhého z důvodů, proč nebyla rozšířena mezinárodní právní ochrana osobám, které sice nespádají do kategorie uprchlíků, ale jejichž životní situace si zaslouží stejné výsady. Tím

důvodem je utužování azylových politik ve vyspělých státech. Rostoucí xenofobie a obavy z přílivu uprchlíků podpořené o představy milionů osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí nutí vlády zavírat dveře jak jen je to možné (McNamara, 2006). Mohl by jim v tom být nápomocen právě fakt, že část akademického světa a iniciativ používá pojmu environmentální uprchlík. Kibreab podle Blacka (Black, 2001) například tvrdí, že tento pojem byl ustanoven právě zástupci zemí, které usilují o zpřísnění azylové politiky. Užíváním tohoto pojmu má totiž docházet k depolitizaci příčin environmentální migrace, tudíž takto označované osoby by neměly šanci na získání azylu, jelikož by nesplňovaly kritéria pro označení uprchlík¹ (Black, 2001). Při budoucích jednáních o postavení environmentálních uprchlíků budou mít v případě snahy dohnat vyspělé země k odpovědnosti jednu z hlavních rolí představitelé národů, jichž se následky klimatických změn dotkly nejvíce, tedy zástupců malých ostrovních států ohrožených stoupající hladinou oceánů (Stojanov, 2004).

4.2.4 Ochrana poskytována dalšími dokumenty

Dvě hlavní regionální úmluvy rozšiřující definici uprchlíka pro místní potřeby, již zmiňovaná Úmluva Organizace africké jednoty a Kartagenská deklarace pro Latinskou Ameriku, bývají rovněž podrobovány analýze z důvodů hledání možné ochrany pro osoby migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí.

Na první pohled je však jasné, že ani jeden z těchto dokumentů nezahrnuje ve své rozšířené definici osob, jimž má náležet status uprchlíka, osoby přesídlené z různých environmentálních důvodů a tudíž jim ani neposkytuje žádnou ochranu (Keane, 2004). Obě definice však obsahují element „vážné narušení veřejného pořádku“ jako příčinu nucené migrace, jež zajišťuje postiženým status uprchlíka, a kam by tedy mohla spadat i kategorie degradace životního prostředí. Ani v tomto případě by však vysídlení lidé nárok na úplnou ochranu, byli by totiž pouze pod částečnou ochranou nové země, jmenovitě by nemohli být násilně vráceni do země původu, ale ani by se v nové zemi nemohli trvale usídlit. Tato kategorie byla totiž vytvořena speciálně kvůli lidem prchajícím před válečnými konflikty, u kterých se po uklidnění situace v jejich vlasti předpokládá návrat domů (Lopez, 2007).

¹ Tato problematika o snahách depolitizovat příčiny environmentální migrace je podrobněji vysvětlena v kapitole 5.1 Vybrané definice environmentálního uprchlíka

5. Analýza existujících definic environmentálního uprchlíka

V odborné literatuře zabývající se tématem environmentální migrace lze najít dlouhou řadu typů označení lidí, kteří byli donuceni opustit své domovy. Lze téměř říci, že každý autor používá svou vlastní definici či označení, nebo definici přejatou od jiných autorů doplněnou o vlastní poznámky či komentáře. Většina odborníků používá označení environmentální uprchlík, není to však pravidlem. Někteří, zejména ti, kteří s tímto označením nesouhlasí, používají jinou terminologii. Část autorů užívá pojmu environmentální uprchlík i přesto, že argumentuje proti jeho relevanci. V následující kapitole bude zmíněno několik vybraných variant definice pojmu environmentální uprchlík tak, jak je vytvořilo několik různých autorů. Tato část bude doplněna o argumenty jiných autorů, kteří vystupují jako odpůrci používání termínu environmentální uprchlík. Dále budou prezentovány i jiné možnosti označení osob migrujících z důvodu negativního narušení životního prostředí, jako jsou environmentální migrant, ekomigrant či klimatický uprchlík. V neposlední řadě bude zmíněna definice těchto osob užívaná organizacemi UNHCR a IOM. Na základě všech těchto definic a jejich analýzy se v závěru této kapitoly autorka pokusí sestavit svou vlastní definici environmentálního uprchlíka. Tato definice by měla být návrhem doposud chybějící oficiální definice environmentálního uprchlíka pro terminologii mezinárodního uprchlického práva.

5.1 Vybrané definice environmentálního uprchlíka

S pojmem *environmentální uprchlík* poprvé přichází v 70. letech 20. století Lester Brown, ale o jeho největší zviditelnění se postaral v roce 1985 Essam El-Hinnawi (Stojanov, 2004). Ve své zprávě pro UNEP, kterou nazval Environmentální uprchlíci, stanovil první definici tohoto pojmu: „*Jsou to ti lidé, kteří byli donuceni opustit své přirozené prostředí, a to dočasně či trvale, z důvodu značného narušení okolního prostředí (způsobeného přírodními faktory a/nebo aktivitou člověka), které ohrožuje jejich existenci a/nebo výrazně ovlivňuje kvalitu jejich života. Narušením životního prostředí jsou chápány jakékoliv fyzické, chemické a/nebo biologické změny v ekosystému (nebo v případě přírodních zdrojů), které se projevují přechodně nebo trvale a jsou nevhodné pro lidský život.*“ (LiSER, 2009).

Od 80. let přišla řada autorů se svou vlastní definicí environmentálního uprchlíka a jejich typologií (Black, 2001). El-Hinnawi a Jacobson vytvořili typologii environmentálního uprchlíka založenou na rozdělení do třech kategorií podle časového hlediska vysídlení na dočasně, trvale a dočasně či trvale přesídlené osoby. Do skupiny dočasně vysídlených spadají jedinci, kteří jsou nuceni opustit svá bydliště v důsledku náhlé přírodní katastrofy, jakými jsou

například zemětřesení, sopečná činnost, záplavy, hurikány či sesuvy půdy. Tento typ uprchlíků se po nějaké době může vrátit do místa svého bydliště. Nejčastějšími důvody pro trvalé vysídlení jsou v současné době tzv. rozvojové projekty, které ovlivňují životní prostředí natolik, že je nadále pro lidský život nepřijatelné. Těmito projekty jsou myšleny stavby přehrad, rozvoj dopravní infrastruktury, těžba a zásahy průmyslového typu. V budoucnu tuto kategorii rozšíří uprchlíci přecházející v důsledku probíhajících klimatických změn, a to zejména kvůli zvyšující se hladině světového oceánu. Poslední kategorii dočasně či trvale přesídlených osob charakterizuje příklad uprchlíků, kteří se po dlouhém období sucha mohou vrátit do svých domovů, avšak s nejistou budoucností. Záleží tedy hlavně na nich, zda se budou pokoušet obnovit svá obydlí či ne (Stojanov, 2004).

El-Hinnawiho první příspěvek ovlivnil výraznou měrou způsob, jakým další vědci, autoři či mezinárodní organizace začali nahlížet na osoby migrující z důvodu negativního narušení jejich životního prostředí. Výše uvedená první definice environmentálního uprchlíka se stala výchozím bodem pro vytváření nových definic stejně jako pro vytváření jejich kritik. Z hlediska kritiky toho El-Hinnawiho definici nelze mnoho vytknout. Snad pouze fakt, že v ní autor nezmiňuje, zda se jedná pouze o osoby, které překročí hranici své vlasti či ne.

Wijnberg (2008) uvádí, že Myers a Kent (1995) sestavili vlastní definici ne nepodobnou té El-Hinnawiho: *„Environmentální uprchlíci jsou osoby, které nemohou nadále požívat bezpečnosti ve své domovině z důvodů environmentálních faktorů neobvyklého rozsahu, zejména sucha, desertifikace, deforestace, půdní eroze, nedostatku vody či klimatických změn, také přírodních katastrof jako jsou cyklony, bouře či povodně. Tváří v tvář těmto environmentálním hrozbám mají lidé pocit, že jejich jedinou možností je hledat živobytí jinde, ať už ve své vlastní zemi nebo v zemi jiné, a to buď dočasně, nebo trvale.“* (Wijnberg, 2008, 9). Tato definice environmentálního uprchlíka není tak přesná a obsáhlá jako definice El-Hinnawiho, shoduje se s ní ale v typech environmentálních faktorů, které mohou způsobovat migraci, a v časovém rozmezí, jaké může pobyt mimo domov zabrat. Myers a Kent se naopak nezmiňují o roli lidského faktoru na environmentální situaci v místě, odkud osoby migrují. Dalším negativem této definice je ignorace uprchlíků přemístěných kvůli rozvojovým projektům, např. z důvodů stavby velkých vodních děl. Na druhé straně do skupiny environmentálních uprchlíků zahrnují ty, kteří opustili svou vlast stejně jako vnitřně přesídlené osoby, samozřejmě na základě výše zmíněných důvodů.

Jednodušší definici prezentoval podle Wijnberga (2008) Crisp. Podle něj jsou environmentální

uprchlíci „*lidé, kteří jsou přesídleni nebo se cítí být nuceni opustit své obvyklé místo pobytu, protože jejich životy, živobytí a prosperita byly vystaveny vážnému riziku v důsledku nepříznivých environmentálních, ekologických nebo klimatických procesů či událostí.*“ (Wijnberg, 2008, 10). Crisp sice nespecifikuje časový ani regionální rozsah environmentální migrace, na druhou stranu však rozlišuje mezi *procesy* a *událostmi*.

Mezi procesy zahrnuje klimatické změny, desertifikaci, půdní erozi či růst hladin oceánu, tedy dlouhodobé degradační jevy, které jako samostatnou kategorii dlouhodobých kumulativních degradačních procesů zahrnuli ve své klasifikaci i Stojanov a Keane (viz 3.1). Mezi události zařadil Crisp například sopečné erupce, zemětřesení, hurikány, povodně či sucha (Wijnberg, 2008). Z hlediska použitelnosti je však tato definice ve svém obsahu nedostatečná.

Boon (2004) se na rozdíl od předchozích autorů nezabýval detailním vypracováním vlastní definice environmentálního uprchlíka, omezil se pouze na toto vysvětlení: „*Kvůli negativním efektům globálního oteplování, přírodních katastrof, deforestace, desertifikace atd. ... jsou každý rok ztraceny miliony hektarů úrodné půdy. V důsledku toho jsou nedobrovolně přesídleny ze svých domovů miliony lidí po celém světě a jsou nuceni uprchnout do míst, kde jsou životní podmínky obvykle horší než jejich původní podmínky. Tito lidé jsou označováni jako „environmentální uprchlíci.“*“ (Boon, 2004, 8). Tento autor nepovažuje za nutné vytvářet zcela novou vlastní definici také proto, že se netají svým souhlasem s definicí vytvořenou El-Hinnawim v roce 1985.

S trendem neomezovat se pouze na pojem environmentální uprchlík v souvislosti s osobami, které musely opustit svůj domov z důvodu negativního narušení jejich životního prostředí, začala podle Keanea (2004) jako jedna z prvních Shurke. Ta rozlišila tyto osoby na dvě kategorie, environmentální uprchlíky a environmentální migranty. Rozdíl mezi oběma skupinami spočívá v dobrovolnosti, s jakou činí rozhodnutí migrovat. Environmentální migranti dělají dobrovolné racionální rozhodnutí opustit své domovy, naproti tomu environmentální uprchlíci jsou náhlou událostí, katastrofou nebo jinou změnou životního prostředí donuceni odejít (Keane, 2004).

Jak již bylo v průběhu této práce několikrát zmíněno, ne každý autor zabývající se environmentální migrací souhlasí s používáním pojmu environmentální uprchlík. Za všechny můžeme uvést argumenty Castlese (2001). Ten považuje pojem environmentální uprchlík za zavádějící a zjednodušený, navíc podle něj působí monokauzálně, neboli zdůrazňuje existenci jediného (environmentálního) faktoru, který má být důvodem migrace, což je však velmi

vzácné. Používání pojmu environmentální uprchlík je podle Castlese navíc škodlivé, jelikož může být využit těmi, jejichž záměrem je omezit azylové politiky tím způsobem, že zdůrazní environmentální důvody migrace těchto osob. Vzhledem k faktu, že by tímto bylo vyzdviženo, že migranti přicházející žádat o azyl netrpí pronásledováním, jak žádá Úmluva OSN o právním postavení uprchlíka, ale opustili své domovy pouze kvůli zhoršenému stavu životního prostředí v místě svého trvalého pobytu, neměli by tito environmentální uprchlíci nárok získat status uprchlíka a jemu příslušné výhody a ochranu (Castles, 2001). Castles tedy naznačuje, že pouze na základě environmentální degradace nikdo tradiční formou azyl nezíská, a je tedy pro migranty, jichž se daná situace týká, nežádoucí být označován jako environmentální uprchlík. Naopak, pro migranta je výhodnější zdůraznit takové motivy migrace, které lépe spadají do podmínek pro udělení statutu uprchlík podle Ženevské konvence. Těmito motivy jsou myšleny oprávněný strach z pronásledování z důvodů např. politických či náboženských².

5.2 Jiná označení osob migrujících v důsledku negativního narušení jejich životního prostředí

V důsledku kritiky pojmu environmentální uprchlík přišli někteří autoři s vlastním označením osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí. Například Wood (2001) navrhuje pojem ekomigrant jako obsáhlejší koncept pro takové osoby, jejichž potřeba migrovat byla nějakým způsobem ovlivněna negativním narušením prostředí v místě jejich trvalého bydliště. Použitím předpony eko- Wood poukazuje na dvojsmyslnost celého výrazu ekomigrant, neboť eko- může být zkratkou pro přívlastky ekologický i ekonomický, čímž zároveň zdůrazňuje propojenost ekologických a ekonomických jevů jakožto faktorů podporujících migraci a nesnadnost jejich vzájemné izolace (Wood, 2001).

Další odlišné označení používají ve své práci Biermann a Boas (2008). Ti se zaměřili na uprchlíky, kteří museli své domovy opustit v důsledku přímého či nepřímého působení změn klimatu. Tzv. klimatičtí uprchlíci si podle nich zaslouží naprosto stejnou pozornost a ochranu ze strany mezinárodního společenství jako uprchlíci političtí. Jako příklad klimatických uprchlíků jmenují obyvatelé ostrovních států, kteří budou muset své domovy opustit z důvodu růstu hladiny světového oceánu.

Proti užívání názvu klimatický uprchlík se ale například staví Harry Wijnberg (2008),

² Viz definice uprchlíka podle Ženevské konvence, kapitola 2.2.3 Uprchlík.

předseda neziskové organizace LiSER. Wijnbergovi se nelíbí, že by se problematika environmentální migrace měla zužovat pouze na osoby postižené klimatickými změnami.

S vlastním označením osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí přišly také mezinárodní organizace zabývající se migrací a uprchlictvím, od kterých se rovněž očekávalo vyjádření stanoviska k environmentální migraci.

UNHCR dává přednost označení environmentálně přesídlené osoby, tedy lidé přesídlení z environmentálních důvodů. Stejný výraz používá i IOM (Lopez, 2007): „*Osoby vysídlené z environmentálních důvodů jsou osoby, které přesídlily v rámci jejich země původu nebo překročili státní hranici své vlasti, a pro které je degradace jejich životního prostředí, jeho zničení či zhoršení jeho stavu hlavním, avšak ne nutně jediným, důvodem přesídlení.*“ (Keane, 2004, 215).

Profesor Bogardi (2008) z Institutu pro environmentální a humánní bezpečnost při Univerzitě Organizace spojených národů nabídl klasifikaci tří kategorií osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí. Rozdělil tyto osoby na environmentálně motivované migranty, environmentálně donucené migranty a environmentální uprchlíky. První skupina environmentálně motivovaných migrantů je charakteristická tím, že její zástupci mohou, ale nemusí opustit horšící se životní prostředí, které však ještě může být obnoveno. Patří zde dočasně i trvale přesídlení migranti a jako příklad uvádí vysídlování starých důlních či průmyslových oblastí. Environmentálně donucení migranti musí odejít z důvodu ztráty domova, a to zejména natrvalo. Příkladem mohou být obyvatelé tichomořských ostrovů, kteří musí odejít, protože jejich domovy zaplaví moře. Environmentální uprchlíci se od předchozích dvou kategorií migrantů liší zejména tím, že spíše než odcházejí, prchají před náhlými katastrofami, jako jsou povodně nebo zemětřesení. V tomto případě se může jednat o trvalou i dočasnou migraci.

5.3 Návrh vlastní definice environmentálního uprchlíka

Jako jeden z hlavních cílů této bakalářské práce bylo stanoveno navržení vlastní autorčiny definice pojmu environmentální uprchlík. Tohoto cíle by nebylo možno dosáhnout bez předchozí rešerše a následné analýzy již vytvořených definic environmentálního uprchlíka a také bez vyhledání a zpracování dostatečného množství relevantních informací o celé problematice environmentální migrace. Čím více informací postupně rešerše nabízely, tím komplikovaněji celá problematika vyznívala. Během samotného sestavování definice

environmentálního uprchlíka bylo nutné položit si několik klíčových otázek. Například, je-li skutečně vhodné používání pojmu *environmentální uprchlík*, nebo zdali by nebylo z mezinárodně-právního hlediska korektnější používání pojmu ekomigrant či environmentálně přesídlené osoby. Ačkoliv autorka cítí výraznější sympatie k pojmu environmentálně přesídlené osoby než k označení environmentální uprchlík, v předchozích částech této práce bylo několikrát výslovně zmíněno, že se bude jednat o definice environmentálního uprchlíka. Z tohoto důvodu se autorka rozhodla u pojmu environmentální uprchlík setrvat. Stejným argumentem bylo odpovězeno na otázku rozdělení definice na environmentální uprchlíky, environmentální migranty a další případné kategorie. Bude tedy ponecháno u jednotného pojmu *environmentální uprchlík*. Další, nejvýznamnější otázkou bylo, jak co nejlépe vytvořit definici onoho pojmu. Jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, vytvořená definice by měla být návrhem oficiální definice environmentálního uprchlíka pro potřeby mezinárodního uprchlického práva. Absence této definice je jedním z důvodů nedostatečné ochrany environmentálních uprchlíků. V ideálním případě by tato definice mohla být zahrnuta do definice uprchlíka, kterou používá UNHCR. To by umožnilo environmentálním uprchlíkům žádat o azyl v zemích, do kterých uprchnou.

Při procházení již vytvořených definic či popisů osob migrujících z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí dospěla autorka k několika důležitým a často se vyskytujícím poznatkům, které by se v její vlastní definici rozhodně také měly objevit. Například otázka časového a prostorového omezení environmentální migrace. V definici by mělo být zmíněno, že se jedná o osoby prchající dočasně i trvale, neboť obě skupiny obsahují osoby prchající z vážných důvodů negativního narušení jejich životního prostředí. U dočasně prchajících může jít například o lidi, jejichž domovy zničilo zemětřesení, ale potřebují stejnou, i když jen dočasnou, pomoc a ochranu jako lidi utíkající například z důvodů zaplavení jejich země rostoucí hladinou moře. Navíc, jak je zmíněno ve vícero odborných studiích, v některých případech je těžké okamžitě zhodnotit, bude-li se jednat o dočasnou či trvalou environmentální migraci. Složitější problém představuje otázka prostorového omezení environmentálního uprchlictví. Do definice mohou být zahrnuty osoby migrující pouze přes hranice státu nebo také osoby, které státní hranici své vlasti nepřekročí. Autorka zvažovala obě možnosti, nakonec se však rozhodla obsáhnout ve své definici obě skupiny, vzhledem k již tak malé pozornosti, jaká je věnována vnitřně přesídleným osobám, což autorka nepovažuje za pozitivní jev. Dále je v definici doslovně vyjmenováno, že mezi spouštěcí

mechanismy migrace jsou environmentální, ekologické i klimatické faktory, a to proto, aby bylo zřetelně jasné, že se nejedná například jen o tzv. klimatické uprchlíky. Na konci definice je zdůrazněno, že mezi katastrofy způsobující migraci environmentálních uprchlíků jsou zahrnuty i katastrofy negativně narušující životní prostředí, které jsou částečně či zcela způsobené lidským faktorem.

Po zvážení všech důležitých faktorů a argumentů došla nakonec autorka k následující definici environmentálního uprchlíka:

„Environmentální uprchlíci jsou jednotlivci či skupiny osob, které byly environmentálními, ekologickými či klimatickými faktory donuceny trvale či dočasně opustit své domovy, nebo byly pod tíhou negativního narušení jejich životního prostředí přiměny učinit dobrovolné rozhodnutí odejít ze svého domova, a to do jiné části země svého trvalého pobytu nebo do zcela jiné země, přičemž jejich země původu jim není schopna či z různých důvodů nechce poskytnout dostatečnou pomoc a ochranu. Environmentálními, ekologickými a klimatickými faktory jsou míněny náhlé přírodní události, dlouhodobé degradační či klimatické změny a také katastrofy částečně či zcela způsobené člověkem, jejichž existence vážně ohrožuje lidské životy.“

6. Návrhy řešení mezinárodní právní ochrany environmentálních uprchlíků

Problematika environmentální migrace a environmentálních uprchlíků získává ve světě migrace na důležitosti. Na základě informací zmíněných v předchozích částech této bakalářské práce můžeme říci, že environmentální uprchlíci se stali kontroverzním fenoménem v oblasti uprchlictví. Avšak za oponou akademických debat stále stojí jednotliví lidé, kteří denně opouští své domovy z různých environmentálních důvodů a jimž není doposud věnována dostatečná pozornost a pomoc. Následující kapitola shrnuje návrhy, jakým způsobem s environmentálními uprchlíky zacházet, co je na poli mezinárodní právní ochrany třeba změnit pro zlepšení situace těchto uprchlíků a jaké by měly být role jednotlivých aktérů.

6.1 Překážky mezinárodní právní ochrany environmentálních uprchlíků

Ačkoliv jsou vědecké debaty týkající se fenoménu environmentálních uprchlíků teprve na začátku, není krátká existence popularizace tohoto tématu důvodem k marginalizaci celé problematiky environmentální migrace. Naopak, je třeba dalších výzkumů k porozumění mechanismů řídících migraci způsobenou environmentálními faktory. Protože i kritikové myšlenky environmentální migrace, kteří tvrdí, že životní prostředí nezpůsobuje přímo migraci, uznávají, že negativní vlivy životního prostředí mohou migraci zhoršit (Afifi a Warner, 2008). Faktem je rostoucí počet přírodních katastrof, zvyšující se environmentální tlak a s tím související nárůst obětí tohoto tlaku a katastrof, z nichž řada se stává environmentálními uprchlíky (Hugo, 1996).

Debaty rozvíjené okolo problematiky mezinárodní právní ochrany environmentálních uprchlíků poukazují na některé překážky, které musí být odstraněny. Jednou z nich je nedostatek vědeckých poznatků, které by vedly k objasnění vztahu mezi životním prostředím a migrací. Zřejmě největší bariérou je však absence definice environmentálního uprchlíka v mezinárodním uprchlickém právu. A v neposlední řadě je to samozřejmě fakt, že doposud nebyl vytvořen režim či systém, jež by zajišťoval účinnou a efektivní ochranu environmentálních uprchlíků. Pro potřeby této bakalářské práce autorka vycházela z poznatků jiných autorů ohledně spojitostí mezi životním prostředím a migrací. Definici autorka stanovila svou vlastní, ale stejně tak jako při analyzování návrhů mezinárodní právní ochrany pro environmentální uprchlíky se jedná pouze o teoretické návrhy, jejichž uvedení do praxe by však mohlo být otázkou budoucnosti.

Někteří autoři vidí jedno z hlavních řešení problému environmentální migrace v odstraňování a předcházení jejich samotných příčin. Například podle Afifiho a Warnera (2008) je nezbytné investovat zejména do výzkumu procesů a následků klimatických změn, aby pak bylo snazší zaměřit se na lepší adaptaci obyvatel na klimatické změny. Současně ale doplňují, že důležitý vliv mají i faktory jako chudoba, která nebude-li odstraněna, bude spolu s nízkou schopností obyvatel přizpůsobovat se možným změnám ještě zvyšovat následky změn klimatu.

Migrace je tedy pouze odpovědí na problémy, nikoliv jejich řešením. Tím má být zejména v rozvojových zemích redukce populačního růstu, ekologické zacházení s životním prostředím a šetrné užívání přírodních zdrojů, k čemuž lze dojít zejména skrze odstranění chudoby (Hugo, 1996).

6.2 Konkrétní návrhy

Řešit hlavní příčiny považuje za klíčové také Boon (2004), který rovněž odpovídá na otázku, z jakých zdrojů případné zásahy financovat. Měl by být vytvořen speciální fond, do něhož by přispívaly bohaté země a jenž by byl určen na pomoc environmentálním uprchlíkům v rozvojových zemích. Zdůvodňuje to tvrzením, že vyspělé země jsou svou produkcí hlavním motorem klimatických změn a měly by proto vyjadřovat svou zodpovědnost tím, že budou pomáhat lidem v zemích, kterých se tyto změny a jejich následky dotkly nejcitelněji (Boon, 2004). A navíc, vrátíme-li se k chudobě, částečné kořeny problémů nejchudších zemí světa najdeme v kolonialismu, nerovném rozdělení a globalizaci, což by mělo být dalším zdůvodňujícím faktorem pro zvýšení odpovědnosti ze stran vyspělých států (Castles, 2001, Hugo, 1996).

Boon (2004) jde však ve svých návrzích ještě dále, konkrétně navrhuje vytvoření speciální organizace věnující se mimo jiné pomoci environmentálním uprchlíkům, tzv. UNHCR pro nucené migranty. Dále také zmiňuje nutnost obnovit Ženevskou konvenci z roku 1951, která, jak již bylo vícekrát v této práci zmíněno, bývá považována za zastaralou, zejména ve své definici uprchlíka. Na vině však podle Boona není samotná konvence, ale ti, kteří se jí snaží udržet ve stavu, v jakém je. Jakékoliv změna Konvence je však podle Castlese (2001) nemožná, vzhledem k tlaku, jaký vytvářejí vlády vyspělých států, jejichž záměrem je spíše azylové politiky omezovat. Návrhem rozšíření definice uprchlíka Ženevské konvence o environmentální uprchlíky se zabývala rovněž konference v roce 2006 na Maledivách, jejichž účastníky byli zejména zástupci ostrovních států (Biermann a Boas, 2008).

Možné řešení, jak onu Konvenci přeci jen změnit ve prospěch environmentálních uprchlíků, se podle Keaneho (2004) skrývá v rozšíření definice uprchlíka, která je v Konvenci obsažena. Ženevská konvence uznává, že status uprchlíka vychází z nedostatku lidských práv zahrnutých v Deklaraci lidských práv a svobod. Těmito svobodami jsou svoboda od pronásledování z důvodů rasy, náboženství, národnosti, nebo příslušnosti k určitému sociálnímu nebo politickému přesvědčení. Dalším lidským právem obsaženým v Mezinárodní úmluvě o civilních a politických právech a v Mezinárodní úmluvě o ekonomických a sociálních právech je základní právo všech lidí svobodně a naplno využívat a čerpat jejich přírodní zdroje a bohatství. Řešením, jak obsáhnout environmentální uprchlíky pod ochranu Ženevské konvence by tedy bylo rozšíření definice uprchlíka podél části o lidských právech, jelikož v některých případech environmentálních uprchlíků je zrovna právo na užívání přírodních zdrojů porušováno. Sám autor této myšlenky ale upozorňuje, že by se při případné implementaci této změny pravděpodobně narazilo na odpor vyspělých států, a to opět z důvodu nechuti poskytovat azyl ještě většímu počtu uprchlíků. Tento způsob rozšíření mezinárodní ochrany environmentálních uprchlíků by navíc nezahrnul environmentální uprchlíky, kteří nepřekročili hranici země svého trvalého pobytu (Keane, 2004).

Se zcela konkrétním návrhem, jak by mělo být na poli mezinárodního práva zacházeno s environmentálními, respektive klimatickými uprchlíky, přišli ve své práci Biermann a Boas (2008). Jak je zřejmé z předchozí věty, zaměřili se zejména na oběti klimatických změn. Autoři volají po vytvoření speciálního režimu pod OSN věnujícím se ochraně environmentálních uprchlíků. S environmentálními uprchlíky by mělo být zacházeno stejně jako s konvenčními uprchlíky, kdežto pro klimatické uprchlíky musí být vytvořen speciální režim přizpůsobený potřebám celých ohrožených skupin. Režim má být založen na pomoci postiženým zemím, které o ni však musí samy požádat a souhlasit s dobrovolným přesídlením svých občanů z postižených oblastí. Ochrana tohoto typu uprchlíků má být globální záležitostí a morální povinností bohatých států, které vypouští do atmosféry nejvíce skleníkových plynů (Biermann a Boas, 2008). Přesto, že je tento návrh obou autorů velmi zajímavý, je postaven na předpokladu, že vyspělé země budou ochotné celý projekt financovat a postižené země se budou ochotny přizpůsobovat podmínkám režimu. Navíc tento režim nijak neřeší příčiny environmentální a klimatické migrace, pouze se zabývá odstraňováním jejich následků.

Většina odborníků zabývajících se otázkou mezinárodní právní ochrany environmentálních uprchlíků zůstává ve svých návrzích při zemi. Jen malá část přichází s konkrétními vlastními

návrhy, jak by měl systém této ochrany vypadat. Mezi nejčastěji zmiňované návrhy patří vytvoření speciálního fondu na pomoc environmentálním uprchlíkům, někdy v rámci celého nového režimu zabývajícího se těmito uprchlíky. Další návrhy se týkají rozšiřování a pozměňování definice uprchlíka obsažené v Ženevské konvenci. Nesporným faktem je skutečnost, že je třeba podrobnějších výzkumů a analýz vztahu mezi migrací a procesy a jevy v životním prostředí člověka. Další překážku představuje negativistický přístup vlád bohatých zemí, jejichž představy o změnách svých azylových politik se neshodují s myšlenkou otevření svých hranic milionům environmentálních uprchlíků. V hlasitém odporu těchto aktérů téměř zanikají hlasy neziskových organizací a velkých mezinárodních organizací, které nemají dostatečně svobodnou a nezávislou vůli aby dokázaly provést důležité změny a donutit bohaté státy převzít svou zodpovědnost za vzniklou situaci.

7. Závěr

Migrace lidí před nepříznivými podmínkami životního prostředí není v historii lidstva žádnou novinkou. Na odbornou scénu se však environmentální migrace dostala až v 70. letech 20. století díky zvýšené pozornosti médií a veřejnosti věnované migraci obyvatel rozvojových zemí, kteří prchali zejména před suchem či před následky náhlých přírodních či člověkem způsobených katastrof. Výbuch v sovětském Černobylu či ničivá sucha v africkém pásmu Sahel poukázala na nedostatky v mezinárodním uprchlickém právu, které neposkytuje environmentálním uprchlíkům, neboli lidem prchajícím z důvodů negativního narušení jejich životního prostředí, stejnou pomoc a ochranu jako tradičním politickým uprchlíkům. Jelikož tyto environmentální uprchlíci neprchají z důvodu oprávněného strachu před pronásledováním z důvodu rasového, náboženského, národnostního, politického či sociálního, nemají podle Úmluvy o právním postavení uprchlíka z roku 1951 nárok na požívání statusu uprchlíka a nemohou tedy ani požádat o azyl v jiné zemi.

Milióny environmentálních uprchlíků tedy musely z různých důvodů negativního narušení životního prostředí opustit své domovy a putovat v hranicích své země či mimo ně. Mezinárodní organizace zabývající se migrací a pomocí uprchlíkům je evidují jako environmentálně donucené migranty, nevěnují jim však stejnou pozornost jako konvenčním uprchlíkům. V mezinárodním právu je stále ještě velká mezera v oblasti environmentální migrace, čekající na vytvoření oficiální definice environmentálního uprchlíka. Teprve poté bude moci mezinárodní společenství konečně uznat existenci milionů osob, jejichž počet bude v budoucnosti pravděpodobně stoupat, a bude jim moci poskytnout pomoc a asistenci, jakou si zasluhují. K tomu však bude potřeba řady změn a hlavně vůle politiků vyspělých států, kteří by uznáním statusu environmentálních uprchlíků byli nuceni otevřít hranice svých zemí velkému množství dalších žadatelů o azyl.

Hlavním cílem této práce bylo navržení definice environmentálního uprchlíka pro potřeby mezinárodního práva. Tento cíl byl splněn, stejně jako bylo v této práci popsáno, jakým způsobem by měli být environmentální uprchlíci chráněni. Největší omezení při psaní této práce představovalo nedostatečné zázemí na poli právní terminologie.

8. Seznam literatury

Afifi, T., Warner, K. 2008. *The Impact of Environmental Degradation on Migration Flows across Countries*. Working Paper No. 5/2008. United Nations University, Institute for Environment and Human Security, Bonn. [online] Dostupné na <http://environmentportal.in/files/Working%20Paper%20No%205%202008.pdf>.

Biermann, F., Boas, I. 2008. *Protecting Climate Refugees, The Case for a Global Protocol*. Environment 50 (6), 8-16.

Black, R. 2001. *Environmental Refugees: Myth or Reality?* Working Paper No. 34. ISSN 1020-7473. [online] Dostupné na <http://www.unhcr.org/3ae6a0d00.html>.

Bogardi, J. 2007. *Environmental Refugees: The Forgotten Migrants*. United Nations University, Institute for Environment and Human Security, Bonn. [online] Dostupné na http://www.each-for.eu/documents/BOGARDI%202007%20Environmental%20Refugees_the%20Forgotten%20Migrants.pdf.

Boon, E. 2004. *Are Environmental Refugees Refused?* Roll number: 75616, Vrije Universiteit Brussel.

Castles, S. 2002. *Environmental change and forced migration: making sense of the debate*. Working Paper No. 70. Refugees Studies Centre, University of Oxford. [online] Dostupné na http://www3.hants.gov.uk/forced_migration.pdf.

Demografie, 2009. *Migrace*. [online] Dostupné na http://www.demografie.info/?cz_migrace.

Dun., O., Gemenne, F. 2008. *Defining „environmental migration“*. Forced Migration Review, 31. 10-11. [online] Dostupné na <http://www.fmreview.org/FMRpdfs/FMR31/10-11.pdf>.

Encyklopedický institut ČSAV, 1972. *Malý encyklopedický slovník*. Academia, Praha.

Hugo, G. 1996. *Environmental Concerns and International Migration*. International Migration Review 30 (1), 105-131.

IOM, 2010. *International Migration Law and Legal Affairs*. [online] Dostupné na <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-iom/organizational-structure/iml-legal-affairs>.

Jacobson, J., L. 1988. *Environmental Refugees: A Yardstick of Habitability*. Bulletin of Science, Technology and Society 8, 257-258.

Keane, D. 2004. *The Environmental Causes and Consequences of Migration: A Search for the Meaning of „Environmental Refugees“*. Georgetown International Environmental Law Review 16 (2), 209-223.

LiSER, 2009. *World Information Centre on Environmental Refugees. Definition*. [online] Dostupné na <http://www.liser.org/#Definition>.

Lopez, A. 2007. *The Protection of Environmentally-Displaced Persons in International Law*. [online] Dostupné na http://legacy.lclark.edu/org/envtl/objects/37-2_Lopez.pdf.

McNamara, K., E. 2006. *The Politics of „Environmental Refugee“ Protection at the United Nations*. University of New South Wales. [online] Dostupné na <http://unsworks.unsw.edu.au/vital/access/services/Download/unsworks:1183/SOURCE02?view=true>.

Ministerstvo vnitra České republiky, 2008. *Azyl, Migrace a Integrace. Azyl. Azyl a uprchlictví.* [online] Dostupné na <http://www.mvcr.cz/clanek/azyl.aspx>.

Myers, N. 1993. *Environmental Refugees in a Globally Warmed World.* BioScience 43 (11), 752-761.

Myers, N. 2005. *Environmental Refugees: An Emergent Security Issue.* 13th Economic Forum, Prague, EF. NGO/4/05.

Organizace pro pomoc uprchlíkům, 2004. *Úmluva o právním postavení uprchlíků.* [online] Dostupné na http://www.opu.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=35&Itemid=17&lang=cs.

Petrusek, M. 1996. *Velký sociologický slovník.* Praha, Karolinum, 2.sv. ISBN 80-7184-310-5.

Stojanov, R. 2004. *Environmental Refugees – Introduction.* Geographica 38, 77-84.

Suhrke, A. 1993. *Pressure Points: Environmental Degradation, Migration and Conflict.* Chr. Michelsen Institute. [online] Dostupné na <http://www.cmi.no/publications/file/1374-pressure-points-environmental-degradation.pdf>.

UNESCO, 2010. *Migrant/Migration.* [online] Dostupné na <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/social-transformations/international-migration/glossary/migrant/>.

UNHCR, 1951. *Úmluva o právním postavení uprchlíků.* [online] Dostupné na <http://www.unhcr.cz/dokumenty/umluva-postaveni-uprchliku.pdf>.

UNHCR, 1967. *Protokol týkající se právního postavení uprchlíků z 31. ledna 1967*. [online] Dostupné na <http://www.unhcr.cz/dokumenty/protokol.pdf>.

UNHCR, 2008a. *Základní informace*. [online] Dostupné na <http://www.unhcr.cz/zakladni/?cid=12>.

UNHCR, 2008b. *Změny klimatu, přírodní katastrofy a vysídlování lidí: perspektiva UNHCR*. [online] Dostupné na: <http://www.unhcr.cz/dokumenty/UNHCR-zmeny-klimatu.pdf>.

UNHCR, 2009. *2008 Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons*. [online] Dostupné na <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/search?page=search&docid=4a375c426&query=2008%20global%20trends>.

UNHCR, 2010a. *Refugees. Flowing Across Borders*. [online] Dostupné na <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c125.html>.

UNHCR, 2010b. *Asylum – Seekers*. [online] Dostupné na <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c137.html>.

UNHCR, IPU, 2009. *Ochrana uprchlíků. Průvodce mezinárodním uprchlickým právem*. [online] Dostupné na <http://www.unhcr.cz/ochrana/?cid=172>.

Wijnberg, H. 2008. *Environmental Refugees*. LiSER, presentation for International Conference 9-11 October, Bonn, Germany. [online] Dostupné na <http://www.efmsv2008.org/file/WIJNBERG?menu=42>.

Wood, W., B. 2001. *Ecomigration: Linkages between Environmental Change and Migration*. Global Migrants, Global Refugees. New York and Oxford: Berghahn.